

cit. n. 44. allegans Alexandrum in rubric. ff. *de Re judicat.* et Baldum in l. 1. *Quando provocare non est necesse.* Vallensis d. n. 9.

20. *Aut, per quam expirat officium judicis.* — Tertio, sententia interlocutoria, per quam expirat officium judicis, dicitur habere vim diffinitivæ. Sic accidit, quando iudex interlocuendo pronuntiat, se non esse competentem iudicem « (Judicis enim est existimare, an sua sit jurisdictio, » per textum in l. *Si quis.* 5. ff. *de Judicis.*) quia sic interlocuendo, jam est functus officio suo, c. *Significantibus.* 38. *de Offic. delegat.* Maranta loc. cit. n. 43. post Bartolum in l. *Quod jussit.* ff. *de Re judicat.* Jason cit. l. *Quod jussit.* n. 25. istud extendens etiam ad Iudicem Ordinarium.

21. *Vel, qua quis pronuntiat, se esse iudicem competentem.* — Addit Abbas in c. *Ex parte Decani,* n. 6. *de Rescriptis,* et Jason loc. cit. quod etiam illa sententia, qua quis pronuntiat affirmative, se esse iudicem competentem, licet sit interlocutoria, habet vim diffinitivæ; adeo, quod etiam de jure civili possit appellari: de quo est Glossa notabilis in Auct. *Habita.* §. *Cedat.* c. *Ne filius pro patre,* etc.

22. *Sive, per quam admittitur, vel rejicitur exceptio peremptoria.* — Quarto, sententia interlocutoria habens vim diffinitivæ est illa, per quam admittitur, vel rejicitur exceptio peremptoria, arg. Clem. ult. juncta Glossa ibid. §. *Repulsione.* *de Appellat.* Maranta, ubi supra, n. 44. Vallensis cit. § 1. n. 9, h. t. et alii.

23. *Et quæ continet aliquid dari, vel fieri a parte.* — Quinto, omnis interlocutoria, quæ continet aliquid dari, vel fieri a parte, habet vim diffinitivæ. Ita Bartolus l. *Nec quicquam circa init.* ff. *Offic. proconsul.* istud probans ex l. *Quod jussit.* ff. *de Re judicat.* et l. *Qualem.* penult. ff. *Receptis arbitris;* Maranta loc. cit. n. 42. et 45; Vallensis n. 9. et alii, qui hoc exemplificant in præcepto judicis de solvendo, ac in sententia mulctam imponente, et hujusmodi.

24. *Sententia interlocutoria habens vim diffinitivæ, an debeat regulari secundum naturam diffinitivæ?* — Resp. II. Quod sententia interlocutoria habens vim diffinitivæ regulatur secundum naturam diffinitivæ, eique æquiparetur quoad effectum interponendæ appellationis, et alios juris effectus, tenent multi doctores: ut Glossa cap. ult. par. *Inanes.* *de Election.* in 6; Alexander consil. 182, n. 1. lib. VI. Gailus lib. I. *Pract.* observat. n. 4. et

6; Pirhing h. t. n. 2. et alii: quia (inquit) paria sunt, sententiam esse diffinitivam, et habere vim diffinitivæ. Nihilominus Abbas in c. *Pervenit.* 28. n. 8. et 9. *de Appellation.* non immerito docet, quod interlocutoria hominis neque ex toto regulatur ut diffinitiva, neque ex toto ut interlocutoria; sed trahatur quandoque ad naturam interlocutoriam, quandoque ad naturam diffinitivæ, secundum quod magis participat de pure diffinitiva, vel mere interlocutoria, cum sit quoddam medium inter utramque.

25. Hinc si sententia interlocutoria habens vim diffinitivæ, est talis, ut per ipsam finiatur officium judicis, tunc ab ea debet appellari tanquam a diffinitiva. Abbas cit. n. Debetque etiam ferri cum causæ cognitione præsentibus partibus, ac legitime citatis, l. *De unoquoque.* ff. *de Re judicat.* et notat Bartolus l. *Nec quicquam.* § *Ubi decretum.* circa init. ff. *de Offic. proconsul.* Quod si sit talis sententia, quæ non omnino finit officium judicis, sed potest adhuc ab eo justitia consequi, tunc ea est regulanda tanquam interlocutoria: quia magis trahitur ad naturam interlocutoriam. Exemplum sit, ubi iudex pronuntiavit, non esse respondendum libello, tanquam inepto: nam si exprimat causa rationabilis coram eo, potest ipse mutare hanc sententiam suam, c. *Cum cessante.* 60. *de Appellation.* Idemque dicendum in aliis similibus: ita quod, ubi sententia quasi diffinitiva habet omnem effectum diffinitivæ, servetur in ea solemnitas ut in diffinitiva; alias secus. Abbas cit. n. 9.

26. *Differentiæ inter sententiam diffinitivam, et interlocutoriam, sunt plures; commode tamen reducuntur ad tres principales.* — Quæritur IV. Quæ sint differentiæ inter sententiam diffinitivam, et mere interlocutoriam? Resp. I. Plures quidem sunt differentiæ inter sententiam diffinitivam et mere interlocutoriam, eadem tamen commode restringuntur ad tres principales: quarum prima est respectu rei controversæ; secunda, respectu ordinis judicarii; tertia vero respectu effectuum, qui ex illis sententiis sequuntur, vel non sequuntur. Ita Sigismundus Scaccia, tract. *de Sententia et re judicata,* Glossa 14. quæst. 4. n. 1. et seqq. atque patebunt singula ex specialibus conclusionibus; quamvis Franciscus de Acceptantibus cit. tract. *de Sententia diffinit.* et interlocut. n. 6. et seqq. omnes earum differentias consistere asserat in duobus, nempe in modo producibili, et in effec-

tu. Verum refinendo priorem divisionem.

27. *Differunt enim respectu rei controversæ; et quomodo?* — Resp. II. Respectu rei controversæ differunt ambæ sententiæ inter se: quia sententia diffinitiva determinat controversiam principalem; hoc est, per eam diffinitur negotium principale, videlicet illud, quod principaliter deductum fuit in iudicium: uti liquet ex definitione ipsius n. 9. assignata. Unde debet continere absolutionem, vel condemnationem; aliter non valet: ut l. 1. ff. *de Re judicat.* et l. *Præses.* c. eod. Speculator tit. *de Sententia.* § *Species.* n. 3. Maranta part. VI. *Speculi aurei.* tit. *de Sententia.* n. 3. Scaccia loc. cit. n. 1. et alii. E contra sententia interlocutoria non determinat, neque diffinit causam principalem; sed determinat solum quæstiones emergentes et incidentes, quæ oriuntur inter principium et finem controversiæ principalis; prout etiam constat ex ejusdem definitione n. 12. data, et tenet Abbas ad rubric. h. t. 6; Speculator loc. cit. n. 4; Maranta d. n. 3. et communis. Hinc etiam fit, quod appellatione sententiæ simpliciter facta, intelligatur duntaxat diffinitiva, non interlocutoria; imo hæc non sit proprie sententia, ut jam dictum n. 7.

28. *Differunt quoad ordinem judicarium multipliciter.* — Resp. III. Quoad ordinem judicarium multipliciter differt sententia diffinitiva ab interlocutoria. Siquidem diffinitiva non potest ferri, quin præcesserit ordo, et tela judicaria: qui ordo refertur a Glossa un. in l. *Procurator.* c. *de Sentent.* et *interlocut. omn. Judic.* et c. *Quoniam contra.* juncta Glossa et doctoribus ibid. *de Probat.* atque infra § 2. n. 57. ac seqq. et § 3. per totum, quoad solemnitates necessarias declarabitur. Adeo, ut si sententia diffinitiva feratur non servato substantiali ordine judicario, sit nulla de ipso jure, nec auctoritatem rei judicatæ inducat. Speculator tit. *de Sententia.* § *Non videndum.* n. 1; Franciscus de acceptantibus, ubi supra, n. 7; Scaccia l. cit. n. 30. citans alios; atque hinc n. 34. excipiens causas, quæ summariter ac de plano possunt tractari, juxta Clem. *Sæpe contingit.* *de Verb. signif.* Sententia vero interlocutoria potest ferri nullo ordine judicario præcedente, qui ad illam ordinetur: dum enim servatur ordo judicarius in ordine ad diffinitivam, sæpius contingit, ut intra ipsam processum fabricationem, seu ordinem, iudex interlocuatur. Maranta loc. cit. n. 20; Scac-

cia n. 31; Franciscus de acceptantibus loc. cit. n. 31.

29. *Idque declaratur inductione.* — Deinde, licet sententia diffinitiva non valeat, nisi feratur in scriptis, et de scripto recitetur; ut cap. ult. h. t., in 6. et l. ult. c. *de Sentent. ex breviculo recitand.* Secus tamen est de interlocutoria, quia potest ferri sine scriptura; quamvis postea debeat redigi in scriptis, ut appareat de ipso ex actis. Glossa c. *Quoniam contra.* §. *Interlocutiones.* *de Probation.* et alia Glossa in cap. ult. §. *Diffinitiva.* h. t. in 6. Abbas cap. i. n. 21. *de Postulat. prælat.* Speculator tit. *de Sententia.* § *Juxta.* n. 14. Franciscus de acceptantibus loc. cit. n. 8; Maranta ubi supra, n. 12; Pirhing h. t. n. 1. et alii. Quamvis enim hæc sententiæ interlocutoriæ redactio in scripturam, non sit necessaria ad validitatem actus, ea tamen requiritur ad probationem: nam alias non creditur iudici, nisi de ipsa pateat per scripta in actis, cit. c. *Quoniam contra* 11. § fin. *de Probation.*

30. Insuper sententia diffinitiva non potest ferri nisi iudice pro tribunali sedente, l. *Cum sententiam.* c. *de Sentent. et interlocution. omn. judic.* Nec nisi partibus præsentibus aut saltem legitime citatis, et contumaciter absentibus l. *Ea quæ.* et l. *Consentaneum.* c. *Quomodo et quando iudex,* etc. cum concordantiis. Secus est dicendum de sententia interlocutoria; nam ista potest proferri etiam parte absente, ac per nuntium, vel epistolam, l. *Diem proferre,* ff. *de Receptis arbitris.* ubi Bartolus l. *Summario;* Glossa in l. *Nec quicquam.* §. *Decretum.* ff. *de Offic. proconsul.* et Glossa fin. in l. *A procedente.* juncto textu ibid. c. *de Dilationibus;* Franciscus de Acceptantibus cit. n. 8. et 10; Maranta, ubi supra, n. 11. istud intelligens de interlocutoria, quæ est levis momenti. Tacentur aliæ consimiles differentiæ ordinem judicarium respicientes.

31. *Differunt varie quoad effectus.* — Resp. IV. Sententia diffinitiva et interlocutoria differunt varie quoad effectus, qui ab ipsis promanant. Ita Maranta, Scaccia, Franciscus de acceptantibus, ubi supra, et alii; idque probatur inductione, declarando talem diversitatem effectuum. Primo etiam sententia diffinitiva, a qua non est appellatum, terminat totam causam, eique finem imponit: non sic sententia interlocutoria; uti patet ex utriusque definitione superius jam allegata.

32. *Condemnatus de crimine per sententiam*

diffinitivam, efficitur infamis; secus de interlocutoria. — Secundo differunt: quia condemnatus de aliquo crimine per sententiam diffinitivam, efficitur infamis, l. I. § Qui in iudicio. ff. De his, qui notantur infam. Secus dicendum de interlocutoria, utpote per quam infamia non irrogatur. Textus est in l. Quid ergo. § Quantum, juncta Glossa. §. sint elocuta. ff. eod.; Maranta loc. cit. n. 4. allegans alios.

33. Sententia diffinitiva semel valide prolata, a iudice revocari nequit: bene tamen interlocutoria. — Tertio differunt: quia sententiam diffinitivam semel a iudice prolata, dummodo valida fuerit, ab eodem revocari nequit, l. Hac lege c. de Sententiis ex breviculo recitand. et l. Judex. ff. de Re iudic. et can. Quod bene. 6. q. 4. et c. In litteris. 9. de Offic. delegat. Secus est de interlocutoria: nam hæc ante subsecutam diffinitivam potest a iudice revocari; per textum in l. Quod iussit. ff. de Re iudic. ubi summarium ex Bartolo sic ait: « Judex potest suam sententiam interlocutoriam revocare, sed non diffinitivam. » Idem tenet Speculator cit. tit. de Sententia, § Qualiter. n. 10; Sigism. Scaccia, de Sententia, Glossa 14. quæst. 4, n. 36; Maranta, ubi supra, n. 7. et 21. et alii.

34. Et quæ ratio disparitatis? Judex postquam semel dixit sententiam diffinitivam, iudex esse desinit. — Ratio disparitatis est: quia « Judex postquam semel dixit sententiam (diffinitivam) iudex esse desinit, ut amplius sententiam suam corrigere non possit, (quamvis pluris, vel minoris condemnaverit) semel enim sive male, sive bene, officio functus est; » uti dicitur cit. l. Judex. ff. de Re iudic. E contra vero, si iudex tantum dedit sententiam interlocutoriam, is adhuc remanet iudex in dicta causa, donec eam terminet per sententiam diffinitivam.

35. Istud intelligendum est non solum de delegato sed etiam de ordinario; et quomodo? — Nec dicas, hanc disparitatem solum urgere respectu iudicis delegati; non vero respectu iudicis ordinarii; utpote qui adhuc post sententiam a se latam remanet iudex: cum ipsi firma remaneat sua jurisdictio ordinaria. Resp. enim negando assumptum cum suæ probationis consequentia. Quia, ut in simili notat Jason l. Quod iussit. n. 26. ff. de Re iudic. licet tunc iudici ordinario firma remaneat sua jurisdictio quoad alias causas; non tamen quoad illam, in qua tulit sententiam diffinitivam, saltem valide: ac proinde etiam

respectu ordinarii, verificatur dictum illud; « iudex postquam semel dixit sententiam, iudex esse desinit. » etc.

36. Judex ordinarius nequit revocare sententiam, quæ existit valida, licet, orsan sit iniqua: potest tamen revocare sententiam suam, quæ ipso jure est invalida. Idem dicendum de delegato ad universitatem causarum. — Additur notanter, « saltem valde. » Nam prædicta procedunt, quando sententia diffinitiva iudicis existit valida, seu non est contra jus constitutionis; licet forsitan sit iniqua, sive contra jus litigatoris, seu partis. Quod si vero sententia ejus ipso jure sit invalida, et nulla (de quo plura inferius h. t. n. 70. et seqq.) potest iudex ordinarius eam revocare, causamque denuo cognoscere; ut l. I. ff. de Sentent. et interlocutionum omn. iudic. et l. Si accusatoribus. ff. de Accusation. cum similibus. Et hoc idem dicendum est de delegato ad universitatem causarum: quia censetur quasi ordinarius; prout uberius dictum est supra lib. I. tit. XXIX. De officio et potestate iudicis delegati. § 3. n. 62. et 63.

37. Sed delegatus ad causam particularem, nequit revocare sententiam diffinitivam, etiam invalidam: et quæ ratio disparitatis? — Secus dicendum de delegato ad causam particularem: nam talis, sive bene, sive male pronuntiaverit, seu teneat, seu non teneat sententiam, non potest amplius pronuntiare, dictamque sententiam diffinitivam revocare; siquidem illico « ejus auctoritas, et jurisdictio cessat, quia semel est officio suo functus; » prout dicitur cit. c. In litteris. 9. de Officio delegat. Concordat textus in l. Si (ut proponis), part. IV; juncta Glossa ibid. §. Commisit. et Bartolo in Summario. c. Quomodo et quando Judex, etc. et docet Abbas c. Qualiter et quando, 17, n. 4 et 5, de Accusation. Ratio diversitatis est, quam dat Glossa marginal. in fin. cap. ult. h. t. quia nimirum jurisdictio ordinaria est naturalis et favorabilis; ac proinde magis eidem defertur, quam delegatæ; Joan. Andreas cit. cap. ult., n. 9, h. t.; Pirhing de Offic. delegat. n. 156. et 157.

38. A sententia diffinitiva potest regulariter appellari, non ab interlocutoria. — Quarto differunt quoad illum notabilem effectum, quod a sententia diffinitiva regulariter possit appellari; non autem ab interlocutoria, nisi habeat vim diffinitivæ, aut contineat damnum irreparabile. Patet hoc ex l. An sententiam. Quorum appellationes non recipiuntur,

juncta Glossa §. Discussore, nonnullas limitationes afferente. Concordat concilium Tridentinum, sess. 24. cap. xx. de Reformat. ubi novissime sic statuit: « Neque appellationes ab eisdem (ordinariis locorum) interpositas per superiores quoscunque recipiantur, nisi a definitiva, vel a definitivæ vim habente, et cujus gravamen per appellationem a definitiva reparari nequeat. » Hoc ipsum, una cum pluribus aliis notabilibus, amplius declaravit sacra episcoporum congregatio, die 16. octobr. 1600. edita, et a Clemente VIII. approbata, quam per extensum refert Aloys. Riccius part. I. Praxis. resol. 414. et Quaranta in summo Bullarii §. Archiepiscopi auctoritas. in Addit. atque infra tit. seqq. § 7, n. 267. referetur. Tacentur aliæ differentie inter sententiam diffinitivam et interlocutoriam assignabiles, de quibus Maranta, ubi supra, et alii: nam præmissæ sunt cæteris notabiliores.

§ II.

QUANDO, ET QUO MODO, AC LOCO, PREFERENDA SIT SENTENTIA? UBI ET DE CONCLUSIONE IN CAUSA.

39. Sententia ferenda est intra tempus a jure præscriptum; et quale sit istud? — Quæritur I. Quando a iudice preferenda sit sententia? Resp. I. Sententia ferenda est cum primis intra tempus a jure præscriptum. Et quidem spectato rigore juris civilis, causæ civiles (exceptis causis fiscalibus, et publicarum functionum) debent terminari intra triennium a tempore litis contestatæ numerandum, l. Properandum. c. de Judiciis. Causæ criminales vero intra duos annos, pariter a contestatione litis computandos, terminandæ sunt, l. ult. c. Ut intra certum tempus, etc. Quin et novissime concilium Tridentinum, sess. 24. cap. XX. de Reformat. voluit, ut omnes causæ ad forum ecclesiasticum spectantes, in prima instantia saltem infra biennium a die motæ litis terminentur; alioquin vero liberum sit partibus competente, judices superiores adire.

40. Post lapsum biennii, vel triennii, an pereat instantia. — Cæterum id, quod habetur cit. l. Properandum. § 1. c. de Judic. et l. ult. c. Ut intra certum tempus, etc. nempe quod post lapsum biennii, vel respective triennii, pereat instantia, non procedit de jure canonico, per textum in c. Venerabilis.

2. de Judiciis. Ubi pontifex expresse mandat iudici a se delegato, ut lapsu triennii non obstante, procedat in causâ sibi commissa: ac notat Glossa ibid. §. Non obstante. et Abbas n. 5 et 6. et Barbosa in collectan. n. 2. citans complures alios; estque jam dictam supra lit. 1. De Judiciis. § 1 n. 31 et 32.

41. Judex tenetur causas matura deliberatione examinare, et sententiam non precipitanter ferre. — Resp. II. Judex tenetur causas matura deliberatione examinare, et sententiam non nimia festinatione ac precipitantia ferre. Ita communis. Atqui istud suadet tum ratio naturalis, et æquitas ipsius iudicii, quæ præcipiti prolacione sententiæ facile læderetur: tum textus in can. Apostolica. 35. quæst. 9. ubi de Apostolica Sedis sententia dicitur, quod « tanta semper consilii moderatione concipitur, tanta patientiæ maturitate decoquitur, tantaque deliberationis gravitate profertur, ut retractione non egeat; » cum similibus. Unde quod sententia incautius, seu per Judicem de meritis ipsius causæ nondum plene instructum prolata reformari debeat, liquet ex c. Tum ex litteris. 5. De in integrum restitut. juncta Clem. Pastoralis. § Verum. h. t. et alibi.

42. Et sententia lata a iudice ignaro de meritis causæ, est ipso jure nulla. — Quinimo si apparet, quod sententia fuerit lata a iudice ignaro de meritis causæ (ut puta, si tantum legit acta unius partis, ex quibus sufficienter de meritis causæ instrui non potuit; aut si de sero recepit multa acta intricata, et de mane statim tulit sententiam) tunc sententia est ipso jure nulla, utpote lata sine causæ cognitione. Abbas c. Dudum. 22. n. 5. de Election. et cit. c. Tum ex litteris. n. 6. De in integrum restitut. post Bartolum in l. Prolatam. c. de Sentent. et interlocut. omn. iudic. istud probans ex c. Ecclesia sanctæ Mariæ. 10. §. fin. de Constitut.

43. Ad sententiam diffinitivam debent præcedere termini substantiales. Atque admitti probationes necessariae. — Resp. III. Insuper ad sententiam diffinitivam debent saltem præcedere termini substantiales Fagnanus c. Dilectus. n. 38. de Rescript. post Rotam decis. 1278, part. III. divers. Neque debet iudex, etiam in iudicio summario, ita litem abbreviare, quin probationes necessariae, et legitimæ defensionis admittantur. Clem. Sepe contingit, de verb. signif.

44. Sententia non est ferenda, quando causa adhuc est dubia, licet tempus datum ad senten-